

Τεχνητή νοημοσύνη: πρόβλημα όρολογίας

Μητροπολίτου Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου Ίεροθέου

Εύχαριστῶ γιά τήν δυνατότητα νά ὀμιλήσω στό Συνέδριο αὐτό γιά τήν «Τεχνητή Νοημοσύνη» καί τήν Θεολογία τῆς Ἐκκλησίας.

Θά ἤθελα νά ἀναφερθῶ στόν ὄρο «Τεχνητή Νοημοσύνη» καί νά ἐκθέσω τόν προβληματισμό μου γιά τόν ὄρο αὐτόν σέ σχέση μέ τήν ὀρθόδοξη ἀνθρωπολογία, τήν ὀρθόδοξη Θεολογία καί τήν ἐπιστήμη.

Σήμερα ἡ «Τεχνητή Νοημοσύνη» ἀποδίδεται στήν ἐλληνική γλῶσσα ἀπό τήν ἀγγλική «Artificial Intelligence». Θά πρέπει νά ἐξετασθῆ τί ἀκριβῶς δηλώνει ἡ ἀγγλική ὀρολογία Artificial Intelligence καί ἐάν ὀρθῶς ἀποδόθηκε στήν ἐλληνική γλῶσσα μέ τόν ὄρο «Τεχνητή Νοημοσύνη». Καί αὐτό εἶναι σημαντικό, διότι ἔχει σχέση μέ τήν διάκριση μεταξύ νοῦ καί λογικῆς καί βεβαίως μεταξύ Θεολογίας καί ἐπιστήμης.

1. Νοῦς καί νόηση

Στήν ἀρχαία ἐλληνική φιλοσοφία γίνεται εὐρύτατος λόγος γιά τόν νοῦ, τήν νόηση, τό νοητό, τό ὁποῖο δέν ταυτίζεται μέ τό λογικό τοῦ ἀνθρώπου.

Οἱ Προσωκρατικοί φιλόσοφοι προσπαθοῦσαν νά προσδιορίσουν τήν ἀρχή καί τήν αἰτία τῶν ὄντων. Ὁ Παρμενίδης εἶναι ὁ φιλόσοφος πού ἀσχολήθηκε μέ τό εἶναι καί τό νοεῖν καί μάλιστα ταυτίζει τό νοεῖν μέ τό εἶναι, γράφοντας: «Τό γάρ αὐτό νοεῖν ἐστίν καί εἶναι». Κάνει λόγο γιά τήν ἀποκάλυψη ὅτι ὑπάρχουν τρεῖς δρόμοι γνώσεως, ὁ πρῶτος δρόμος ὀδηγεῖ στό ὄν μέ τήν νόηση, ὁ ἄλλος δρόμος ὀδηγεῖ στό ψεῦδος, στό μή ὄν, τό μηδέν, καί ὁ τρίτος δρόμος εἶναι τῆς δόξας, πού ὀδηγεῖ στήν φαινομενικότητα, καί σύγκειται ἀπό αὐθαίρετες δοξασίες τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ νοῦς κατά τόν Παρμενίδα βλέπει καί ἀκούει, ἐνῶ τά ἄλλα εἶναι τυφλά καί κουφά. «Νοῦς ὀρᾷ καί νοῦς ἀκούει». Ὅμιλεῖ γιά τό «εἶναι» καί τό «νοεῖν καί λέγειν». Κατά τίς ἀπόψεις του φαίνεται ὅτι τό «νοεῖν» δέν σημαίνει «σκέπτομαι», ἀλλά «ἀντιλαμβάνομαι», «ἐννοῶ», «κατανοῶ». Τό «νοεῖν» εἶναι «ἕνα ἐνορατικό ἐνέργημα, κατά τό ὁποῖο κανεῖς "παρατηρεῖ", "διαβλέπει" πέρα ἀπό τόν αἰσθητό κόσμο καί "συλλαμβάνει" τήν ἀληθινή πραγματικότητα» Ἐπειτα, «τό "νοεῖν" συντελεῖται καί ἐκφράζεται ἀποκλειστικά διά τοῦ "λέγειν"». Ἀφοῦ τό "νοεῖν" καί τό "εἶναι" εἶναι "τό αὐτό", τότε (ὁ λόγος) πρέπει νά εἶναι ἐκεῖνο τό ὁποῖο εἶναι δυνατόν νά λεχθεῖ καί νά νοηθῆ». Στήν ἀρχαία ἐλληνική σκέψη τό «λέγειν» σημαίνει «κατ'

ἀρχήν "συλλέγω" = "συναθροίζω" = "ἀπαριθμῶ" = "ἀνιστορῶ" = "διηγοῦμαι" = "λέγω" (ὁμιλῶ)».

Ὁ Ἀναξαγόρας, ἀκολουθώντας τόν Ξενοφάνη, προσδιόρισε τόν Θεό ὡς νοῦ πού εἶναι ἡ ἀρχική δύναμη πού προκάλεσε τήν πρώτη μίξη γιά τήν ἀνακύκλιση καί τόν διαχωρισμό τῶν στοιχείων τοῦ σύμπαντος.

Ὁ Πλάτων κάνει λόγο γιά τόν νοῦ στίς ἀνθρώπινες ψυχές, ἀλλά, ἐπίσης, ὑπάρχει καί ὁ κοσμικός νοῦς πού ὀνομάζεται «δημιουργοῦν» καί «ποιοῦν», καί μέ αὐτήν τήν ἔννοια εἶναι μιά οὐσιαστική καί ἀπαραίτητη ιδιότητα τοῦ Θεοῦ τήν ὁποία ἔχουν λίγοι ἄνθρωποι. Αὐτός ὁ θεῖος νοῦς κυβερνᾷ καί διακοσμεῖ τόν κόσμο. Ἔτσι, ὑπάρχει ὁ κοσμικός νοῦς πού εἶναι «ὁ νοῦς τῆς Ψυχῆς τοῦ παντός» καί ὁ νοῦς πού ὑπάρχει στήν ψυχή.

Κατά τόν Ἀριστοτέλη ἡ μεταφυσική ἀρχή εἶναι τό «κινοῦν ἀκίνητον» πού ταυτίζεται μέ «μιά νοητική ἀρχή, τόν νοῦ», πού διαφέρει ἀπό τίς ἐνέργειες πού περιγράφονται στό σύγγραμμά του «περί ψυχῆς». Ὁ Θεός, κατά τόν Ἀριστοτέλη «νοεῖ τόν ἑαυτό του», «αὐτόν ἄρα νοεῖ, εἴπερ ἐστὶ τό κράτιστον, καί ἔστιν ἡ νόησις νοήσεως νόησις». Καί, μάλιστα, αὐτή ἡ ἐνέργεια τῆς νοήσεως συγκρούεται μέ ἄλλες ἐνέργειες τῆς νοήσεως, ὅπως εἶναι ἡ ἐπιστήμη, ἡ αἴσθησις, ἡ δόξα, ἡ διάνοια. Ἐπίσης, κατά τόν Ἀριστοτέλη, ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖται ἀπό σῶμα καί νοητή ψυχή, καί ἡ νόησίς του εἶναι περιοδική καί κουραστική, «ἐπειδή ἐμπεριέχει μιά μετάβαση ἀπό τό δυνάμει στό ἐνεργεῖα». Βέβαια, αὐτό πρέπει νά τό δοῦμε μέσα ἀπό τήν διάκριση πού κάνει ὁ Ἀριστοτέλης μεταξύ τοῦ «ποιητικοῦ νοῦ» καί τοῦ «παθητικοῦ νοῦ», πού εἶναι ὑλικός, φθαρτός.

Ἀκόμη, καί ἡ Ἐπικούρεια φιλοσοφία ἔκανε λόγο γιά τόν νοῦ ὡς γνωστική ιδιότητα πού διακρίνεται ἀπό τήν αἴσθησις καί ἀνήκει σέ ἕνα ὑλιστικό σύστημα, ἐνῶ, κατά τήν Στωική φιλοσοφία, ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, πού εἶναι τό ἡγεμονικό, εἶναι φανέρωση, μιά σπίθα, τοῦ κοσμικοῦ νοῦ πού κυβερνᾷ τό σύμπαν.

Ὁ Πλωτῖνος, ἐκφραστής τοῦ νεοπλατωνισμοῦ, διέκρινε τόν κόσμο σέ τέσσερα ἐπίπεδα. Εἶναι ἡ «**πρώτη ὕλη** πού εἶναι τό συστατικό ἀπό τό ὁποῖο διαμορφώθηκε ὁ αἰσθητός κόσμος τῆς φύσης, ἡ **ψυχή** πού ἀποτελεῖ τήν αἰτία τῆς μεταμορφώσεως τῆς ὕλης ἀπό μιά ἄμορφη καί ἀπροσδιόριστη ὄντοτητα σέ αἰσθητό κόσμο· ὁ **νοῦς** πού συνιστᾷ τήν ἄυλη αἰτία ἀπό τήν ὁποία προέρχεται ἡ ψυχή· τό **ἔν**, πού ταυτίζεται μέ τήν ἔσχατη αἰτία τοῦ κόσμου». Αὐτό σημαίνει ὅτι στήν διαδοχική κλίμακα τῶν ὄντων προηγεῖται τό ἔν, ἀκολουθεῖ ὁ νοῦς, ἡ ψυχή καί ἡ πρώτη ὕλη.

Εἶναι ἐμφανές ὅτι ὁ νοῦς, τό νοητό, κατά τήν ἀρχαία ἐλληνική φιλοσοφία, εἶναι κυρίως τό θεῖο ὄν πού κατασκευάζει τόν κόσμο, καί ὁ νοῦς στήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου

είναι ο σπινθήρας, ή άντανάκλαση τοῦ ποιητικοῦ νοῦ, ἐνῶ ὁ λόγος εἶναι ἐκεῖνος πού ἐκφράζει τόν νοῦ. Αὐτή ή διάκριση γίνεται κατά τήν ἀρχαία ἑλληνική φιλοσοφία.

2. Νοῦς καί λογική στήν γλώσσα τῆς Καινῆς Διαθήκης καί τῶν Πατέρων

Ὁ Χριστιανισμός γεννήθηκε στήν Παλαιστίνη τήν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς, καί ὅπως ἦταν ἐπόμενο προσελκύσθηκαν κατ' ἀρχάς οἱ Ἑβραῖοι στόν Χριστιανισμό, καί γί' αὐτό ή ὀρολογία προέρχεται ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη, τήν παράδοση τῶν Προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Στήν παράδοση αὐτήν γίνεται λόγος γιά ἄνθρωπο πού ἔχει τό κατ' εἰκόνα καί τό καθ' ὁμοίωση, ἔχει καρδιά καί νοῦ. Τό κέντρο τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ νοῦς καί ή καρδιά, σέ ἀντίθεση μέ τόν ἑλληνιστικό κόσμο στόν ὁποῖο ἐπικρατεῖ ή δυαδική ἀντίληψη ψυχῆς καί σώματος καί ὅτι ή ψυχή εἶναι ἐκ φύσεως ἀθάνατη. Κατά τόν π. Ἰωάννη Ρωμανίδη «ή ἰδέα ὅτι ὑπάρχει μιά ἄυλη ψυχή πού εἶναι ἀπό τή φύση τῆς λογική καί ἀθάνατη εἶναι ἄγνωστη στήν ἑβραϊκή παράδοση. Ἡ διανοητική δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπου δέν μπορεῖ νά ἐντοπισθῆ σέ μιά ἄυλη ψυχή, ἀλλά μᾶλλον στό σῶμα. Ἔτσι, στήν Παλαιά Διαθήκη, ὅπως καί στά Εὐαγγέλια, ή καρδιά εἶναι τό κέντρο τῆς ἀνθρώπινης νοημοσύνης».

Θά ἀναφέρω μερικά ἐνδεικτικά χωρία ἀπό τίς Ἐπιστολές τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. «Τίς γάρ ἔγνω νοῦν Κυρίου ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο;» (Ρωμ. ια', 34). «Συνήδομαι γάρ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ κατά τόν ἔσω ἄνθρωπον, βλέπω δέ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου καί αἰχμαλωτίζοντά με ἐν τῷ νόμῳ τῆς ἀμαρτίας τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου. Ταλαίπωρος ἐγώ ἄνθρωπος! τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου;» (Ρωμ. ζ', 22-24). «Καί μή συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλά μεταμορφοῦσθαι τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοός ὑμῶν, εἰς τό δοκιμάζειν ὑμᾶς τί τό θέλημα τοῦ Θεοῦ, τό ἀγαθόν καί εὐάρεστον καί τέλειον» (Ρωμ. ιβ', 2). Στά χωρία αὐτά γίνεται λόγος γιά τόν νοῦ Θεοῦ καί τόν νοῦ τοῦ ἀνθρώπου πού ἀνακαινίζεται.

Ἐπίσης, ἀπό τόν Ἀπόστολο Παῦλο γίνεται λόγος γιά καρδιά πού εἶναι τό κέντρο τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου καί δέν νοεῖται μέ αὐτό τό σωματικό ὄργανο τῆς καρδίας. Γράφει: Ὁ Θεός «ὁ καί σφραγισάμενος ἡμᾶς καί δούς τόν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν» (Β' Κορ. α', 22). «ὁ Θεός ὁ εἰπών ἐκ σκότους φῶς λάμπαι, ὅς ἔλαμπεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν πρὸς φωτισμόν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Β' Κορ. δ', 6).

Είναι προφανές ότι γίνεται λόγος για νοῦ και καρδιά, ως κέντρο τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος δέχεται τὴν Χάρη τοῦ Θεοῦ. Ἐπίσης, γίνεται λόγος καὶ γιὰ λογικὴ λατρεία τοῦ ἀνθρώπου πού πρέπει νὰ προσφέρῃ στὸν Θεό (Ρωμ. ιβ', 1).

Στὸν Ἀπόστολο Παῦλο εἶναι ἐνωμένα ὁ «νοῦς», ἡ «καρδιά» καὶ ὁ «ἔσω ἄνθρωπος». Ἀργότερα, ὅταν ὁ Χριστιανισμὸς ἐπεκτάθηκε στὸν ἐλληνικὸ κόσμο, ἔκανε λόγο γιὰ ψυχὴ καὶ σῶμα, χωρὶς νὰ ἀποδεσμευθῆ ἀπὸ τὸν νοῦ καὶ τὴν καρδιά. Ἔτσι, ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ὀρίζοντας τὴν ψυχὴ κάνει λόγο γιὰ «λογικὴ καὶ νοερά», ὁ νοῦς εἶναι «μέρος αὐτῆς τό καθαρότατον» καὶ «ὥσπερ γὰρ ὀφθαλμὸς ἐν σώματι, οὕτως ἐν ψυχῇ νοῦς».

Ἐπίσης, ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ἀκολουθώντας προφανῶς τὸν Ἀριστοτέλη, ὅπως εἶδαμε πιὸ πάνω, κάνει λόγο γιὰ τὴν διαίρεση τῆς ψυχῆς καὶ γράφει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει νοῦ καὶ αἴσθησι καὶ μεταξύ αὐτῶν τῶν δύο εἶναι ἡ φαντασία, ἡ δόξα καὶ ἡ διάνοια. Προσδιορίζοντας τί εἶναι ἡ διάνοια γράφει: «Διάνοια δέ λογικὴ μὲν ἐστὶν αἰεὶ, διεξοδικῶς δέ πρόεισιν εἰς τὴν μετὰ λόγου δόξαν ἀποτελεωτῶσα». Γιὰ τὸν νοῦ γράφει: «Νοῦ δέ ὄργανον οὐδὲν ἐστὶν, ἀλλ' αὐτοτελής ἐστὶν οὐσία καὶ καθ' ἑαυτὴν οὕσα ἐνεργητικὴ, εἰ καὶ πρὸς τὴν κατὰ διάνοιαν ψυχικὴν τε καὶ ἀνελιγμένην ζωὴν ὑποκαταβιβάζει ἑαυτόν».

Ὁ νοῦς εἶναι εἰκὼν τοῦ Θεοῦ καὶ γνωρίζει τὸν Θεόν καὶ γίνεται κατὰ Χάριν Θεός. «Πόσον οὐρανοῦ κρείττων νοῦς ὅς εἰκὼν τέ ἐστὶ Θεοῦ καὶ Θεόν οἶδε καὶ μόνος τῶν ἐγκοσμίων Θεός, εἰ βούλεται, καὶ γίνεται, συναναφέρων τό σῶμα τῆς ταπεινώσεως».

Γι' αὐτό ὁ νοῦς πού εἶναι ἐνέργεια τῆς ψυχῆς διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν λογικὴ, ὅταν ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν Θεό γίνεται ἢ δαιμονιώδης ἢ κτηνώδης. «Νοῦς γὰρ ἀποστάς τοῦ Θεοῦ ἢ κτηνώδης γίνεται ἢ δαιμονιώδης».

Τὴν διάκριση μεταξύ νοῦ, λογικῆς, καρδιάς τὴν συναντᾶμε σέ ὅλη τὴν Πατερικὴ παράδοση. Στό βιβλίο μέ τίτλο «Ὁρθόδοξη Ψυχοθεραπεία», καὶ ὑπότιτλο «πατερικὴ θεραπευτικὴ ἀγωγή» ἐπιχειρῶ εὐρύτατη ἀνάλυση γιὰ τὴν σχέση μεταξύ ψυχῆς, νοῦ, καρδιάς καὶ διάνοιας-λογικῆς, καθὼς ἐπίσης γιὰ τὴν φυσικὴ ζωὴ τοῦ νοῦ, τὴν ἀσθένεια καὶ τὴν θεραπεία του. Γιὰ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοὺς λεγομένους νηπτικούς-ἡσυχαστές ὁ νοῦς εἶναι «ὁ ὀφθαλμὸς τῆς ψυχῆς», «τό καθαρότατον μέρος τῆς ψυχῆς», «ἡ λεπτοτάτη προσοχή» καὶ ὁ νοῦς ἐνώνεται μέ τὸν Πρῶτο Νοῦ, τὸν Θεό, γίνεται ἀγαθὸς καὶ σοφός. Ἡ ἀσθένεια τοῦ νοῦ χαρακτηρίζεται «ὁ σκοτασμὸς τοῦ νοῦ».

3. Intellect και reason

Ἡ διάκριση καί ἡ διαφορά μεταξύ νοῦ καί λογικῆς πέρασε στήν λατινική γλώσσα. Ὁ νοῦς ἀποδόθηκε μέ τό intellectus καί ἡ διάνοια ἀποδόθηκε μέ τό ratio, ὅποτε ὑφίσταται διαφορά μεταξύ intellectus καί ratio.

Ὅταν, ὅμως, ὁ ὅρος intellectus μεταφράστηκε ἀπό τά λατινικά στήν ἀγγλική γλώσσα ὡς intellect καί ὁ ὅρος intelligentia ὡς intelligence, στήν ἀρχή αὐτές οἱ λέξεις εἶχαν τήν ἴδια σημασία μέ τίς λέξεις νοῦς καί νοημοσύνη ἀντιστοίχως. Σήμερα, ὅμως, στήν καθημερινή ἀγγλική γλώσσα (τό intellectus) δέν ταυτίζεται μέ τόν νοῦ καί τήν νοερά ἐνέργεια, ἀλλά καί τό intelligence καί τό intellect ταυτίζονται μέ cleverness καί smartness (εὐφυΐα-ἐξυπνάδα). Καί τό λατινικό ratio (διάνοια-λογική) μεταφέρεται στήν ἀγγλική γλώσσα ὡς reason, rational faculty.

Ἐπομένως, στήν ἀρχαία λατινική παράδοση ἡ διάκριση μεταξύ νοῦ καί λογικῆς διατηρήθηκε ἐπειδή μεταφράσθηκαν ὡς intellectus καί ratio ἀντιστοίχως, καί αὐτή ἡ διάκριση κρατήθηκε στήν ἀρχαία ἀγγλική μετάφραση τῶν ὄρων. Στήν σύγχρονη ἀγγλική γλώσσα, ὅμως, ταυτίσθηκαν αὐτοί οἱ ὅροι, ὅποτε ἡ λέξη intelligence, ἀντί νά ταυτίζεται μέ intelligentia-νοημοσύνη, ταυτίζεται τώρα μέ τήν σημασία τῶν λέξεων cleverness καί smartness ὡς εὐφυΐα, ἀλλά καί μέ τήν σημασία τῶν λέξεων reason καί rational faculty ὡς λογική.

Αὐτός εἶναι ὁ λόγος γιά τόν ὅποιο ὁ π. Ἰωάννης Ρωμανίδης γιά νά ὁμιλήσῃ γιά τόν νοῦ πού διαφέρει ἀπό τήν λογική χρησιμοποίησε στήν ἀγγλική γλώσσα τό poetic faculty, ἢ τό nous. Αὐτό χρησιμοποιοῦν καί οἱ μεταφραστές τῶν ἔργων μου στήν ἀγγλική γλώσσα.

Πάντως, αὐτή ἡ σύγχυση τῶν δύο λέξεων φαίνεται στήν χρήση τῶν ὄρων σήμερα γιά τήν «Τεχνητή Νοημοσύνη». Σίγουρα νοεῖται αὐτός ὁ ὅρος ὡς τεχνητή εὐφυΐα καί ὄχι ὡς τεχνητή νοημοσύνη μέ τήν ἀρχαία φιλοσοφική καί πατερική ἔννοια.

Ὁ ὅρος «Τεχνητή Νοημοσύνη» ἀναφέρεται στίς «σκεπτόμενες μηχανές» πού προσπαθοῦν νά μιμηθοῦν τόν ἀνθρώπινο ἐγκέφαλο πού σκέφτεται καί ἀναλύει τά δεδομένα πού ἔχει. Μᾶλλον αὐτές οἱ μηχανές δέν σκέφτονται, ἀλλά «ἀναλύουν στή στιγμή δεδομένα βάσει τῶν μοντέλων τῆς μάθησής τους, ἀλλά αὐτή ἡ ψευδαίσθηση εἶναι ἀρκετή γιά νά μᾶς κάνει νά πιστεύουμε ὅτι ἡ ὥρα πού μιά μηχανή θά ξεπεράσει τήν ἀνθρώπινη εὐφυΐα εἶναι κοντά».

Ὅσοι μιλοῦν γιά τεχνητή νοημοσύνη ἐννοοῦν τόν ἐγκέφαλο τοῦ ἀνθρώπου. Γράφεται χαρακτηριστικά: «Στήν πραγματικότητα, ἡ νοημοσύνη δέν μπορεῖ νά

όριστεί μέ ακρίβεια, όσο διεπιστημονική καί ἄν γίνει ἡ προσέγγισή μας. Τό μεγάλο σύνορο πού δέν ἔχουμε ἀκόμη διαβεῖ ὀνομάζεται ἀνθρώπινος ἐγκέφαλος. Μπορεῖ νά ἔχουμε κατορθώσει τήν ἀποκωδικοποίηση τοῦ ἀνθρωπίνου γονιδιώματος, ἀλλά ὁ ἐγκέφαλός μας εἶναι ἀκόμα σχεδόν ἕνας ἄγνωστος». «Συχνά, ταυτίζουμε τήν νοημοσύνη μέ τήν ἐξυπνάδα, χωρίς βέβαια νά εἶναι τό ἴδιο πράγμα. Μερικά ἀποτελέσματα τῆς Τ Ν ἔχουν σοφά χαρακτηριστεῖ ἀποτελέσματα "τεχνητῆς ἀνοησίας"».

Ἔτσι, ἡ «Τεχνητή Νοημοσύνη» εἶναι ἕνας «ἠλεκτρονικός ἐγκέφαλος», ὁ ὁποῖος «μιμεῖται αὐτό πού συμβαίνει στόν βιολογικό μας ἐγκέφαλο».

Αὐτό τό γνωρίζουν οἱ ἐπιστήμονες πού ἀσχολοῦνται μέ τήν τεχνολογία, γι' αὐτό γράφουν ὅτι ὁ ὀρισμός τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης «ἀλλάζει καί διαφοροποιεῖται». «Υπάρχουν ὀρισμοί ἐπιστημόνων, ἰνστιτούτων ἢ διεθνῶν ὀργανισμῶν, ὅπως γιά παράδειγμα αὐτοῖ τῆς I E E E (Institute of Electrical and Electronics Engineers) πού χρησιμοποιεῖ τόν ὄρο «αὐτόνομα καί εὐφυῆ συστήματα». Ἐπίσης, ἄλλοι ὀρισμοί πού δόθηκαν εἶναι «συστήματα λογισμικοῦ» ἢ «τεχνολογία τῶν τεχνητά εὐφυῶν συστημάτων», «συστήματα πού σκέφτονται σάν τούς ἀνθρώπους, συστήματα πού δροῦν σάν ἀνθρωποι, συστήματα πού σκέφτονται ὀρθολογικά, συστήματα πού λειτουργοῦν ὀρθολογικά».

4. Οἱ παράλληλοι ὀρισμοί τῆς νοημοσύνης

Εἶδαμε προηγουμένως ὅτι ὁ ὄρος νοῦς, νοερό, νοητό στήν ἀρχαία ἑλληνική φιλοσοφία δηλώνει τόν νοερό κόσμο, τόν θεῖο νοῦ, τόν Θεό, ἀλλά καί τό εὐγενέστερο μέρος τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Στήν ὀρθόδοξη ὀρολογία, ὅπως τό εἶδαμε καί στήν φιλοσοφία, ὁ νοῦς διαφέρει ἀπό τόν λόγο-λογική, ἀφοῦ κατά τόν ἅγιο Μάξιμο τόν Ὀμολογητή «νοῦς μέν καθαρός ὀρθά βλέπει τά πράγματα, λόγος δέ γεγυμνασμένος, ὑπ' ὄψιν ἄγει τά ὀραθέντα», καί κατά τόν ἅγιο Ἰωάννη τόν Δαμασκηνό, τό κατ' εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου χαρακτηρίζεται ὡς «νοερόν καί αὐτεξούσιον», πού εἶναι διαφορετικό ἀπό τήν λογική-λόγο. Ἄλλωστε, νοερά πνεύματα εἶναι οἱ ἄγγελοι, καί ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου ὡς κατ' εἰκόνα Θεοῦ εἶναι «εἰκῶν τῆς ἀρρήτου δόξης» τοῦ Θεοῦ.

Ἔπειτα, καί κατά τήν σύγχρονη ψυχολογία ἡ νοημοσύνη ὀρίζεται διαφορετικά πού δέν μπορεῖ ὁ ὄρος αὐτός νά ταυτισθῆ μέ τό μηχανήμα, τό ὁποῖο προσπαθεῖ νά μιμηθῆ τόν ἀνθρώπινος ἐγκέφαλος καί τά νευρωνικά κύτταρά του. Ἔτσι, κατά μιὰ ψυχολογική ἀνάλυση, ἡ νοημοσύνη χαρακτηρίζεται στόν καθημερινό λόγο ὡς «ἡ

έξυπνάδα, ή ή εύφυία». «Σύμφωνα μέ τόν λειτουργικό όρισμό της, θεωρείται ότι εἶναι ή επίδοση σέ μιά σειρά δοκιμασιῶν πού μετροῦν ικανότητες σχετικές μέ τή γλώσσα καί τό λεξιλόγιο, τούς ἀριθμούς, τίς ἀφηρημένες ἔννοιες, τή λύση τῶν προβλημάτων κ.ἄ. Ὁ όρισμός αὐτός δέν εἶναι ικανοποιητικός, ἀφοῦ προσδιορίζει ὅτι νοημοσύνη εἶναι αὐτό πού μετροῦν οἱ κλίμακες νοημοσύνης. Ἐν καί δέν ὑπάρχει γενική συμφωνία ἀνάμεσα στούς ψυχολόγους, οἱ περισσότεροί ὀρίζουν ὡς "νοημοσύνη" τήν ικανότητα τοῦ ἀτόμου α) νά ἐπωφελεῖται ἀπό τίς ἐμπειρίες του· β) νά ἀποκτᾷ νέες γνώσεις καί γ) νά προσαρμόζεται σέ νέες καταστάσεις. Ἡ νοημοσύνη θεωρεῖται μιά πολυδιάστατη ικανότητα πού ἐκδηλώνεται μέ διαφορετικούς τρόπους κατά τή διάρκεια τῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου. Ἡ ἔννοια ἔχει μελετηθεῖ ἀπό πολλούς ψυχολόγους...».

Εἶναι χαρακτηριστικός ὁ ὅρος «συναισθηματική νοημοσύνη», ἀπό τό σχετικό βιβλίο τοῦ Daniel Goleman, πού ἀποτελεῖ ἕνα «ὀρόσημο στή σύγχρονη ψυχολογία», «ἐπειδή ἐπιτυγχάνει μιά ἀξιοθαύμαστη σύνθεση τῶν **νευροεπιστημονικῶν ἐπιτευγμάτων** πού ἀφοροῦν αὐτά πού γνωρίζουμε σήμερα γιά τίς δομές τοῦ ἐγκεφάλου σέ σχέση μέ τά συναισθήματα, τῶν **πειραματικῶν δεδομένων** ἀπό ἄψογες, ἀπό μεθοδολογικῆς πλευρᾶς, μελέτες πού ἀφοροῦν τήν ἀνθρώπινη συναισθηματική ἀλληλεπίδραση καί στή συναισθηματική ἀνάπτυξη καί ὠρίμανση τοῦ παιδιοῦ, καθώς καί τῶν **εὔστοχων κλινικῶν παραδειγμάτων**, ἀφ' ἑνός μέν ἀτόμων μέ διάφορες συναισθηματικές διαταραχές, ἀφ' ἑτέρου δέ ἀτόμων μέ πολύ ὑψηλό δείκτη "συναισθηματικῆς νοημοσύνης"».

Κατά τόν Daniel Goleman «ή ἴδια ὀνομασία *Homo Sapiens*, τό σκεπτόμενο εἶδος, εἶναι παραπλανητική ὑπό τό φῶς τῆς νέας ἐκτίμησης καί θεώρησης -ἀπό μέρους τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης- τῆς θέσης πού κατέχουν τά συναισθήματα στήν ζωῆ μας». Ἐπισημαίνει ὅτι «τό παρακάναμε πιά μέ τήν ἔμφαση καί τή βαρύτητα πού δώσαμε στό τί εἶναι ἀπόλυτα λογικό, τί μπορεῖ νά μετρηθεῖ ἀπό τούς Δείκτες Νοημοσύνης (I Q) στήν ἀνθρώπινη ζωή. Εἴτε μᾶς ἀρέσει εἴτε ὄχι, ή εύφυία δέν μπορεῖ νά ὀδηγήσει σέ τίποτα ὅταν τά συναισθήματα ἔχουν κλονιστεῖ».

Σύμφωνα μέ τόν Goleman, «μέ μιά πολύ πραγματική ἔννοια, ἔχουμε δύο μυαλά: ἕνα πού σκέφτεται καί ἕνα πού αἰσθάνεται... Ὁ συγκινησιακός/λογικός διχασμός προσεγγίζει τή λαϊκή διάκριση μεταξύ "καρδιᾶς" καί "μυαλοῦ"... Ὑπάρχει μιά σταθερή ἀναλογία ὅσον ἀφορᾷ τόν ἔλεγχο τοῦ συναισθήματος καί τῆς λογικῆς στό μυαλό». «Αὐτά τά δύο μυαλά, τό συγκινησιακό καί τό λογικό, λειτουργοῦν ὡς ἐπί τό πλεῖστον σέ ἀγαστή συνεργασία, ταιριάζοντας τούς τόσο διαφορετικούς τρόπους γνώσης πού κατέχουν, γιά νά καθοδηγοῦν τά βήματά μας στόν κόσμο».

5 . Οί συνέπειες τής ταύτισης τής νοημοσύνης μέ τήν λογική

“Υστερα από όσα αναφέρθηκαν προηγουμένως, όταν ταυτίζονται οι όροι νοϋς-νοημοσύνη και λογική, τότε δημιουργούνται πολλά προβλήματα στην όρθόδοξη θεολογία και στην σχέση της μέ τήν έπιστήμη.

Έπειδή στην όρθόδοξη θεολογία γίνεται διάκριση μεταξύ του νοϋ και τής λογικής και κατ’ επέκταση τής νοημοσύνης και τής λογισύνης, γι’ αυτό δέν συγκρούεται ή θεολογία μέ τήν έπιστήμη. Γνωρίζουμε από όλη τήν όρθόδοξη παράδοση ότι ό άνθρωπος μέ τόν νοϋ-νοερά ένέργεια τής ψυχής πού καθάιρεται και φωτίζεται έρχεται σέ γνώση του Θεοϋ, μετέχει τής άκτίστου δόξης του Θεοϋ, ένω μέ τόν λόγο-λογική ένέργεια έρχεται σέ σχέση μέ τήν κτίση, διερευνά τήν κτίση και άποκτᾶ γνώση του έπιστητου κόσμου και έτσι αναπτύσσεται ή έπιστήμη. Άρα δέν ύπάρχει σύγκρουση μεταξύ θεολογίας και έπιστήμης, άφοϋ κάθε μιά χρησιμοποιεί διαφορετική μεθοδολογία.

Άντίθετα, ή σχολαστική θεολογία τής Δύσεως (11^{ος} -13^{ος} αιώνας) ταύτισε τόν νοϋ μέ τόν λόγο, έχει ένιαία μεθοδολογία γνώσης και γι’ αυτό έφθασε στην σύγκρουση μεταξύ μεταφυσικής και έπιστήμης, κατά τήν περίοδο του διαφωτισμοϋ.

Μέ αύτήν τήν έννοια εΐναι άπαραίτητο σήμερα νά γίνεται διάκριση μεταξύ νοημοσύνης και εύφυίας-λογικής, ωστε οϋτε νά άγνοοϋμε τόν τρόπο έπικοινωνίας μέ τόν Θεό οϋτε νά διακρινόμαστε για μιά «μονοδιάστατη» ανθρώπινη και κοινωνική ζωή. Ό άνθρωπος ζῆ σέ έναν αίσθητό κόσμο, χρησιμοποιεί τά στοιχεΐα του κόσμου, αλλά έχει ανάγκη νά ικανοποιῆ και τήν νοερά ένέργειά του για νά έχη έπικοινωνία μέ τόν Θεό. Έτσι, δέν εΐναι «μονοδιάστατος άνθρωπος», δέν γίνεται δοϋλος τών πραγμάτων, αλλά τά αξιοποιεί όλα ως άρχοντας επί τής γῆς και όχι ως δοϋλος και άρχόμενος, και άκόμη άποκτᾶ διά του νοϋ τήν γνώση του Θεοϋ.

Εΐναι φανερόν ότι ή φυσική και ή τεχνητή νοημοσύνη έχουν διάφορες έννοιες και σημασίες, άκόμη και στην σύγχρονη έπιστήμη, όποτε πρέπει νά γίνονται διασαφήσεις, άφοϋ άλλο εΐναι ή λογική νοημοσύνη, άλλο εΐναι ή συναισθηματική νοημοσύνη και άλλο εΐναι ή τεχνητή νοημοσύνη. Αυτό σημαίνει ότι δέν πρέπει νά συγχέουμε τούς όρους, αλλά νά γίνεται διασάφηση, όποτε, αυτό πού επικράτησε «τεχνητή νοημοσύνη» νά τό προσιορίζουμε ως «τεχνητή εύφυία».

Αύτή, κατά τήν γνώμη μου, πρέπει νά εΐναι μιά βασική πρόταση του παρόντος Θεολογικοϋ Συνεδριου πού στηρίζεται από τήν Μονή Βατοπαιδίου, στην όποία Μονή του Άγίου Όρους γίνεται λόγος για φωτισμό του νοϋ, ό όποϊος άποκτᾶ γνώση του Θεοϋ και εΐναι διαφορετικό από τήν λογική.

Ἐπειδή, ὅμως, ἐπικράτησε νά κάνουμε λόγο γιά τεχνητή νοημοσύνη ἀντί τεχνητή εὐφυΐα, γι' αὐτό πρέπει τουλάχιστον ἐμεῖς οἱ θεολόγοι νά θέτουμε τόν ὄρο «τεχνητή νοημοσύνη» σέ εἰσαγωγικά καί νά ἐρμηνεύουμε ὅτι προσδιορίζεται ὡς τεχνητή εὐφυΐα, καί νά χρησιμοποιοῦμε παράλληλα τόν ὄρο τεχνητή εὐφυΐα, γιά νά διαχωρίζεται ἀπό τήν «πνευματική-ψυχική νοημοσύνη».

Νοέμβριος 2024